

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ — ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Вербицький В.В.,

*доктор педагогічних наук, директор Національного
еколого-натуралістичного центру учнівської молоді
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, м. Київ
e-mail: verbitskiy@nenc.gov.ua*

Анотація: В статті розкривається суть поняття компетенція, компетентнісний підхід у навчанні, описуються складові елементи поняття «компетенція». Проаналізований перелік основних ключових компетентностей учнів.

Ключові слова: компетенція, компетентність, освітня компетентність, ключові компетенції, холистичне мислення.

Аннотация: В статье раскрывается суть понятия компетенция, компетентностный подход в учебе, описываются составные элементы понятия «компетенция». Проанализирован перечень основных ключевых компетентностей учеников.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, образовательная компетентность, ключевые компетенции, холистическое мышление.

Наприкінці ХХ ст. почали відбуватися докорінні зміни в парадигмі й методології освіти, передумови й окремі елементи яких склалися протягом усього століття. В умовах реформування освіти значна роль приділяється вихованню особистості, здатної до самореалізації, самовизначення, самоусвідомлення у реаліях сучасного життя.

Ознаками революції в освіті, що відбувається на зламі століть, є сукупність якісних зрушень (інколи навіть стрибків), серед яких:

- перехід від «конвеєрного виробництва» фахівців різних галузей до виробництва їх «малими серіями» чи навіть «поштучно». При цьому найважливішою властивістю, що її набуває освіта, стає гнучкість, здатність до переналадження, це стосується як освітньої системи, так і її продукту — фахівця;

- перехід від засвоєння інформації до формування якостей, необхідних для творчої діяльності та постійного засвоєння нової інформації. Основним орієнтиром освіти є формування творчої особистості, що здатна саморозвиватися [4].

Отже, необхідне нове, більш широке розуміння стратегії освіти — створення

потужного, духовно насиченого і різноманітного освітнього середовища України — складової європейського освітнього простору.

Спрямованість системи освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності школярів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства.

Як економічні, соціальні, так і інші чинники розвитку цивілізації посилили зацікавленість суспільства результатами освіти і зумовили появу (поруч із традиційними: кількість років навчання, здобуття певного ступеня освіти) нових, важливіших і реальніших, індикаторів цих результатів. Такими

індикаторами сьогодні, разом з тим, що особа має певні знання з різних галузей науки, є її здатність відповідати вимогам сучасного життя. Якщо у 80-х роках розвинені країни тільки розпочали обговорювати прагматичніші підходи до навчання, то останніми роками можна спостерігати систематичні зусилля в цьому напрямі.

Такими індикаторами в багатьох країнах стали саме компетентності, що визначають готовність учня до життя, його участі в житті суспільства.

Компетентнісний підхід в навчанні сприяє успішній адаптації школярів в соціумі, рішенню ключових проблем сучасного життя, їх професійному самовизначенню.

Введення поняття освітніх компетенцій дозволяє вирішувати проблему, типову для освітніх закладів, коли учні можуть добре опанувати набір теоретичних знань, але зазнають значні труднощі в практичній діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних завдань або проблемних ситуацій.

Отже, компетентність — здатність (потенціал), здійснювати складні види діяльності. Компетентності розрізняються за видами: ключові, базові і функціональні. Ключові компетентності — компетентності, необхідні для життєдіяльності людини і пов'язані з її успіхом у швидкозмінному суспільстві.

Діяльність людини, зокрема й засвоєння будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Виконуючи ці дії, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їх важливість для себе або для суспільства, людина тим самим розвиває компетентність в тій чи іншій життєвій сфері. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у рамках

певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність [4].

Отже, ключова компетентність — це об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати в широкій сфері діяльності людини (вміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язберігаюча, соціальна компетентність та компетентність з питань інформаційно-комунікаційних технологій) [2]. Ключова компетентність: сприяє досягненню успіхів у житті; розвитку якості суспільних інститутів; відповідає багатоманітним сферам життя.

За матеріалами дискусій, організованих в рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний-рівному», 2004 р. визначено перелік ключових компетентностей, який пропонується українським педагогам:

1. Уміння вчитися — програмує індивідуальний досвід самостійного навчання. Людина, яка вміє самостійно вчитися, в майбутньому зможе самостійно та творчо працювати. Компетентність передбачає, що особистість: сама визначає мету навчально-пізнавальної діяльності; планує, програмує свою діяльність; організовує свою працю для досягнення мети; знаходить і накопичує потрібні знання, способи для розв'язання завдань; виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і практично її вдосконалює; має вміння і навички самоконтролю та самооцінки.

2. Загальнокультурна — стосується розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах. Вона, насамперед, передбачає вміння: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової науки і культури, орієнтуватися в культурному та духовному просторі сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної вза-

ємодії; користуватися рідною мовою й іноземними мовами, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; використовувати рідну й іноземні мови в активній взаємодії; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; реалізовувати моделі толерантної поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами і країнами.

3. Громадянська — передбачає такі здатності: орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування; застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод громадян, виконання громадянських обов'язків у межах місцевої громади, держави; взаємодіяти з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини і громадянина; приймати індивідуальні та колективні рішення, враховуючи інтереси й потреби громадян, суспільства і держави.

4. Підприємницька — передбачає реалізацію здібностей: співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, інтересами й потребами інших людей і суспільства; застосовувати технології моніторингу ресурсів і забезпечення стійкого зростання; організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності та співвідносити їх із потребами ринку праці; складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті біз-

нес-проекти, розробляти програми дій і прийняття економічно й екологічно обґрунтованих рішень у динамічному світі; презентувати та поширювати інформацію про результати — продукти власної економічної діяльності та діяльності колективу.

5. Соціальна — передбачає такі здібності: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначати в них власне застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; використовувати рідну й іноземні мови в активній взаємодії; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; реалізовувати моделі толерантної поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами і країнами.

6. Компетентності з інформаційних і комунікативних технологій (ІКТ) — передбачають здібності: застосовувати інформаційно-комунікативні технології в навчанні та повсякденному житті; раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язання задач, пов'язаних з опрацюванням інформації, її пошуком, систематизацією, зберіганням, поданням і передаванням; будувати інформаційні моделі та досліджувати їх за допомогою засобів ІКТ; оцінювати процес і досягнуті результати технологічної діяльності.

7. Здоров'язберігаюча — передбачає збереження власного фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я. Вона включає: життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю (раціональне харчування, рухова активність, санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку); навички, що сприяють соціальному здоров'ю (ефективне спілкування, співчуття, розв'язання конфліктів, поведінка в умовах тиску, погроз, дискримінації, спільна діяльність і співробітництво); навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю (самоусвідомлення та самооцінка, аналіз

проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей і програм, самоконтроль, мотивація успіху та тренування волі) [3].

Отже, під компетентністю людини педагогі розуміють спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Сформовані компетентності людина використовує в різних соціальних контекстах залежно від здійснення різних видів діяльності.

Компетентна людина застосовує ті стратегії, які здаються їй найприйнятнішими для виконання окреслених завдань. Управління власною діяльністю веде до підвищення або модифікації рівня компетентності людини [4].

Компетентність виступає умовою розвитку і набуття зрілої форми думок, мотивів, цінностей, спрямованості особистості, яка прагне самоствердитися у власній діяльності, реалізувати творчий потенціал, проявити свої здібності, набути авторитету у своїх колег і самого себе. Це свідчить про мотиваційно-спонукальну функцію компетентності. Компетентність активізує пізнавальну та інтелектуальну діяльність особи.

Це виявляється в інтересі і засвоєнні особою накопичених людством знань, розширенні особистістю освіченості, кругозору, ерудиції, націлених на перспективний розвиток. У цьому можна вбачати прояв гностичної функції компетентності.

Відбиття отриманих знань в практичній діяльності у вигляді умінь і навичок визначає діяльну функцію компетентності в структурі особистості. Компетентність виявляється також у здатності людини до вольових напружень, мобілізації своїх сил у подоланні труднощів у процесі пізнавальної або професійної діяльності, наполегливості, витривало-

сті, стриманості, що свідчить про емоційно-вольову функцію компетентності в структурі особистості.

Зазначені вище функції забезпечують свідому, вмотивовану поведінку і самореалізацію особистості, розвивають уміння розв'язувати життєві і виробничі проблеми.

Оцінне відношення і усвідомлення людиною своєї поведінки, ідеалів і мотивів, цілісну оцінку самого себе як особистості характеризують ціннісно-рефлексивну функцію компетентності.

Комунікабельність, відкритість до спілкування і збагачення у процесі міжособистісної взаємодії є результатом прояву комунікативної функції компетентності.

Зауважимо, що в цій сукупності функцій системотвірною є діяльна функція, оскільки компетентність виявляється в умінні розв'язувати проблеми (проблемні завдання у певній предметній галузі), проектувати свою власну діяльність, що вирізняється якістю і результативністю [5].

Одним із завдань компетентно спрямованої освіти є розвиток холистичного мислення (*холистичне мислення* (від англ.— *holistic*) — це «вміння мислити масштабно, щоб бачити проблему цілісно в контексті її оточення і пов'язувати багато дрібних деталей»), уміння розуміти широкий, а іноді й глобальний контекст проблем, тобто уміння контекстувати знання. Як одержати доступ до інформаційних відомостей про світ і як сформулювати уміння послідовно викладати й організовувати ці відомості? Ця проблема стосується кожного громадянина нового тисячоліття. Наші знання роз'єднані, роздроблені за дисциплінарними галузями, глибоко неадекватні для осягнення проблем, які стають глобальнішими, трансдисциплінарними, полідисциплінарними, багатовимірними і планетарними [6].

Ключові життєві компетентності беруть до уваги в процесі оцінювання демократизації освіти молоді. Це здатність

працювати в команді, застосовувати інформаційні технології, критично мислити, вирішувати конфлікти та ін. Завдання сучасного педагога — використовувати весь арсенал педагогічного впливу на учня з метою формування цих компетентностей.

Огляд різних формул успіху відомих авторів дає змогу простежити «головні кроки до успіху», своєрідний «алфавіт успіху»: визначеність мети або старт з правильними цілями, віра в себе, впевненість у власних силах, дбайливе ставлення до часу і грошей, здатність доводити справу до кінця або дотримання вибраного шляху, здоровий глузд, знати, коли потрібно відступити, колективізм, синергія, контрольована увага, самодисципліна, особиста ініціатива, перетворення проблем у можливості, підтримка фізичного і душевного здоров'я, позитивний стан духу, творчий підхід, уміння робити висновки з невдач та ін. [8].

У процесі розвитку ключових компетентностей унів особливу увагу слід приділяти формуванню емоційно-вольового компонента особистості. Необхідно актуалізувати сферу психологічних процесів, пов'язаних із саморозвитком особистості, що охоплює сприймання, увагу, пам'ять, мислення, уяву, волю, характер, здібності, фантазію. Важливо звернути увагу на значення прояву почуттів, уміння їх демонструвати та стримувати в різних життєвих ситуаціях. Важливе значення має вміння використовувати «терапію» поведінки, яка охоплює різноманітні хвилювання та стреси, пов'язані, зокрема, із виступами перед аудиторією. Важливими засобами самовдосконалення є особисті програми, щоденники, записники та ін. [7].

Важливим компонентом розвитку ключових компетентностей є формування моральної сфери особистості.

Духовність людини, наукові знання дають можливість розібратися в складних явищах, що відбуваються в природі й суспільстві.

Сучасна освіта передбачає переорієнтацію навчально-виховного процесу

на постановку і розв'язання завдань самим учнем. Інтеграція в світовий освітній простір створює нові можливості для творчого розвитку кожної особистості. Щоб досягти обраної мети, учень вільно вибирає формули успіху та власну життєву траєкторію.

Водночас, результати багаторічної роботи експертів країн Європейського Союзу щодо реалізації компетентісно орієнтованої освіти свідчать, що:

- для будь-якої країни корисно порівнювати міжнародний і національний досвід як розвитку освітньої системи загалом, так і можливостей для запровадження компетентісного підходу зокрема;
- повне копіювання будь-яких світових моделей і феноменів інших країн є непродуктивним;
- національні моделі освіти слід розбудовувати, керуючись національними потребами і особливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). Том 1, А — К / Укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко.— Київ, Вид-во «АКОНІТ», 2006.— 926 с.
2. М-во освіти і науки України. Програма розвитку Організацій Об'єднаних Націй у рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний — рівному».— К., 2004.
3. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ Під заг. ред. О.В. Овчарук.— К.: К.І.С., 2004.— С. 16–25.
4. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду // Вища освіта України.— 2008.— №3.— С. 23–30.
5. Життєва компетентність особистості: Наук.— метод. посібн. / За ред. Л.В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Нансен.— К., 2003.

6. Миронович Ю., Пашко Л. Формування ключових життєвих компетентностей в аспекті ціннісних орієнтацій студентської молоді // Вісник Львів, ун-ту — Сер. пед. 2006.— Вип. 21. Ч. 1.— С. 42–47

7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи.— К., 2004.

8. Драккер Питер Ф. Управление, нацеленное на результаты: — М.: Технологическая школа бизнеса, 1994.— С. 41.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ В РОССИИ

Золотарева А.В.,

доктор педагогических наук, профессор,
заместитель директора Института педагогики и психологии,
заведующая кафедрой управления образованием Ярославского
государственного педагогического университета им. К.Д. Ушинского, Россия
e-mail:ang_gold@mail.ru

Аннотация: В статье показаны концептуальные основы дополнительного образования детей в России через анализ особенных принципов его организации, дана характеристика современному состоянию системы дополнительного образования детей в России.

Ключевые слова: дополнительное образование детей, принципы образования, концептуальные основы образования.

Дополнительное образование детей в России возникло и развивается на лучших традициях российской системы внешкольного образования, внешкольного воспитания, внешкольной и внеклассной работы. Трансформация внешкольного воспитания в систему дополнительного образования детей в конце XX — начале XXI в.в. связана с задачами перехода России к демократическому и правовому государству, к рыночной экономике. В процессе этого перехода возрастает значение различных видов неформального образования для личности и общества, в первую очередь, дополнительного образования, основное предназначение которого удовлетворять постоянно изменяющиеся индивидуальные социокультурные и образовательные потребности детей [3].

1992 году Закон Российской Федерации «Об образовании» утвердил новый правовой статус дополнительного образования детей. По мнению В.П. Голованова, дополнительное образование детей

оказалось значительно сильнее и шире, чем задумывалось при создании. Несмотря на то, что сегодня дополнительное образование детей несёт на себе отпечаток прошлого отношения к нему, в нём появляются совершенно новые черты: оно приобретает гибкость, невероятную для такой консервативной сферы, как образование и педагогика, проникает в другие типы образования (общее, дошкольное, профессиональное) и ведомства (культура, спорт, молодежная работа и др.) [4].

Основная задача реформирования состояла не только в обеспечении перевода внешкольного воспитания в систему дополнительного образования детей, но и в развитии системы общего образования за счет потенциала дополнительного образования. Это связано, в первую очередь, с задачами обеспечения нового качества образования, адекватного потребностям развивающейся личности, направленного на формирование людей, способных позитивно изменить положение